

ورنر زوندرمان*

بدرالزمان قریب (عضو پیوسته زبان و ادب فارسی و استاد ممتاز دانشگاه تهران)

روز دهم اکتبر ۲۰۱۲ میلادی پرفسور ورنر زوندرمان^۱، عضو آکادمی علوم براندنبورگ آلمان و استاد ممتاز دانشگاه آزاد برلین، درگذشت. با مرگ او جهان یکی از بزرگ‌ترین و سخت‌کوش‌ترین استادان و پژوهشگران زبان‌های ایرانی میانه و مطالعات مانوی را از دست داد. این دانشمند بیشتر عمر خود را صرف پژوهش و تفسیر متون ایرانی میانه تورفان کرد که هیئت باستان‌شناسی آلمان در اوایل قرن بیستم (۱۹۰۲-۱۹۱۴) کشف کرده بودند. بخشی از این متون به زبان‌های فارسی میانه، پارتی، و سغدی با پایگاه دینی مانوی، مسیحی و بودائی بود. بعد از رمزگشایی خط متون مانوی به همّت مولر^۲، دو دانشمند دیگر، آندرئاس^۳ و هنینگ^۴، بعضی از متون مانوی فارسی میانه و پارتی را از خط مانوی به خط عبری برگرداندند و به آلمانی ترجمه کردند و هنینگ آنها را (۱۹۳۳-۱۹۳۴) منتشر کرد.

در جنگ بین‌المللی دوم، هنینگ از آلمان به بریتانیا کوچ کرد و در دانشگاه لندن به تحقیق و تدریس پرداخت. در این مکتب، شاگردان نام‌آوری درخشیدند چون خانم

* Werner Sundermann (1935-2012)

1) F.W.K. Müller

2) F. W. K. Müller

3) F. C. Andreas

4) W. B. Henning

میری بویس^۵ که، هرچند متخصص متون و دین زردشتی بود، دو کتاب مهم از سروده‌های مانوی فارسی میانه و پارتی را ترجمه و منتشر کرد. شاگرد دیگر هنینگ، ایلیا گرشویچ^۶، گرامر سغدی مانوی را نوشت و د.ن. مکنزی^۷ دو متن سغدی را منتشر کرد. این آثار، همراه با تألیفات گران‌قدر خود هنینگ، به زبان انگلیسی بود که باعث شد توجه بسیاری از زبان‌شناسان و دین‌شناسان جهان را جلب کند. هم‌زمان با این مطالعات، پژوهشگر پُرتوان و سخت‌کوش دیگری در برلین - آنجا که اصل مدارک تورفان را آلمان‌ها، بعد از دو جنگ بین‌المللی بزرگ، از تخریب مصون داشته بودند - مشغول کار بود؛ متون ناخوانده را رمزگشایی و متون خوانده را تفسیر می‌کرد و به پژوهشگرانی که دور از دسترس متون بودند یاری می‌داد. این استاد شایسته ورنر زوندرمان بود.

زوندرمان تحصیلات دانشگاهی را در آلمان شرقی گذراند. او شاگرد بزرگ علوی و استاد یونکر^۸ بود. به دنیای ایران‌شناسی با ترجمه‌ای از صادق هدایت وارد شد و پایان‌نامه‌اش را دربارهٔ بنیادهای قانون‌گذاری ساسانیان (۱۹۶۳) نوشت. آشنایی با زبان فارسی و روسی، برای پژوهشگر زبان‌های ایرانی که خود به چندین زبان اروپایی نیز آشنایی داشت، امتیازی بود. از ۱۹۶۵ میلادی توجه زوندرمان به متون تورفان جلب شد که تا روزهای واپسین عمر پُربارش را در پژوهش آن متون گذراند.

زوندرمان، با مقاله‌ها و کتاب‌هایی که نوشت و همایش‌هایی که برقرار کرد، در گسترش و پیشرفت مطالعات مانوی نقش مهم و مؤثر داشت. وی، ضمن ترجمهٔ متون مانوی ایرانی (فارسی میانه، پارتی، و سغدی) به ساختار زبان و محتوای دینی آنها نیز می‌پرداخت و، با مقایسهٔ متون ایرانی با متون مانوی همانند که به زبان‌های دیگر مانند چینی، قبطی، سریانی، یونانی، لاتین و عربی نوشته شده بود، به فهم دشواری‌های آنها کمک می‌کرد. به همّت او و همکارانش، مطالعات مانوی جنبهٔ بین‌المللی گرفت. دانشمندان در دو جبههٔ مانوی شرقی و مانوی غربی به پژوهش پرداختند. دو بنیاد انتشاراتی، پژوهش‌های تورفانی^۹ و متون تورفانی برلین^{۱۰}، تأسیس شد که به انتشار متون

5) M. Boyce

6) I. Gershevich

7) D. N. Mackenzie

8) H. Yunker

9) Turfanforschung

10) Berliner Turfan Text (BTT)

تورفان پرداخت و، از این راه، آثاری پُرارزش در سطح جهان تألیف شد که بعضی از آنها به قلم خود زوندرمان بود.

نخستین آشنائی من با زوندرمان در کنگرهٔ میترانشناسی (تهران ۱۹۷۵) بود. در این همایش، بسیاری از ایران‌شناسان جهان شرکت داشتند. روزی ریچارد فرای^{۱۱} دو جوان را به من معرفی کرد که یکی بین سی تا چهل و دیگری بیست تا سی سال داشت؛ گفت این دو نیز چون تو در زبان سعدی کار می‌کنند. یکی از آن دو ورنر زوندرمان و دیگر نیکلاس سیمز ویلیامز^{۱۲} بود. آن روز فکر نمی‌کردم که آن دو از بزرگ‌ترین پرچم‌داران مطالعات ایرانی در جهان شوند. آنها بعضی از آثار جدید خود را، که در حال جمع‌آوری مواد و تدوین فرهنگ سعدی بودم و دسترسی به نشریات خارجی در زمان جنگ عراق دشوار می‌نمود، برای من می‌فرستادند که بسیار ارزنده بود. گزارش این خاطره را برای روشن کردن شخصیت انسانی زوندرمان لازم دیدم. او برای پیشرفت و گسترش دانشی که بدان باور داشت مرزی نمی‌شناخت. مقاله‌ها و کتاب‌هایی که با دانشمندان کشورهای دیگر نوشته شاهد این معنی است. در کنگرهٔ مانوی‌شناسی (۱۹۹۷) که در برلین برپا کرده و خود میزبان آن بود، برای آنکه همهٔ سخنرانان وقت داشته باشند، خود سخنرانی نکرد. در آنجا، به وارستگی و فروتنی او بیشتر پی‌بردم. به همت او و همکارانش، سخنرانی‌ها در یکی از مجموعه‌های مطالعات مانوی در سال ۲۰۰۰ منتشر شد.^{۱۳}

زوندرمان یکی از پُرکارترین دانشمندان ایران‌شناسی است. افزون بر صدها مقاله که فهرست آن را همکاران و شاگردانش در چندین جشن‌نامه (به مناسبت شصتمین و شصت و پنجمین و هفتادمین سالروز تولد او) تهیه کرده بودند،^{۱۴} کتاب ارزشمند نوشت که نتیجهٔ تحقیقات او در متون مانوی ایرانی تورفان از ۱۹۷۳ تا پایان عمرش بود.

تألیفات زوندرمان عمق دانش او را در ادیان مانوی، زردشتی، بودایی، مسیحی، و یهودی و تسلط او را بر زبان‌های ایرانی از باستانی تا فارسی نو و گویش‌ها نشان می‌دهد. دقت نظر او در رمزگشائی متون ناخوانده، که بعضی نیز کم و بیش فرسوده بودند، و

11) R. N. Frye

12) N. Sims-Williams

13) *Studia Manichaica, International Congress zu Manichäismus*, Berlin 1997.

گروه‌بندی آنها از نظر محتوا ستودنی است. وی، در این تألیفات، علاوه بر تحلیل زبانی و دستوری نوشته‌ها، از ناگفته‌های دین مانی و جنبه‌های ناشناخته آفرینش جهان در این آیین پرده برداشت و، با مقایسه آن با ادیان دیگر، ریشه‌های آن را جست. کتاب‌ها و مقاله‌های او بیشتر به آلمانی است؛ اما کتاب‌ها و مقاله‌هایی از او که در مجموعه‌هایی مثل دانشنامه ایرانیکا، پیکره کتیبه‌های ایرانی، و جشن‌نامه‌ها مندرج‌اند به زبان انگلیسی نوشته شده‌اند. فهرست کتاب‌های زوندرمان که در مجموعه متون تورفانی برلین (BTT) منتشر شده، ذیلاً عرضه می‌شود:

Mittelpersische und parthische, kosmogonische und Parabeltexte der Manichäer mit einigen Bemerkungen zu Motiven der Parabeltexte von Friedmar Geissler (SGKAO 8, BTT IV), Berlin 1973.

(متون کیهان‌شناختی و تمثیلی از مانویان به زبان‌های فارسی میانه و پارسی، با توضیحاتی به قلم فریدمار گیسلر درباره موتیف‌های متون تمثیلی)

(M) *Mitteliranische manichäische Texte kirchengeschichtlichen Inhalts mit einem Appendix von Nicholas Sims-Williams (BTT XI), Berlin 1981.*

(متون مانوی قرون وسطایی درباره تاریخ نهادهای دینی، با ضمیمه‌ای به قلم نیکلای سیمز-ویلیامز)
Ein manichäisch-soghdisches Parabelbuch, mit einem Anhang von Friedmar Geissler über Erzählmotive in der Geschichte von den zwei Schlangen (BTT XV), Berlin 1985.

(تمثیلات مانوی-سغدی، با ضمیمه‌ای به قلم فریدمار گیسلر درباره موتیف‌های روایی در داستان «دومار»)

Der Sermon vom Licht-Nous: Eine Lehrschrift des östlichen Manichäismus, Edition der parthischen und soghdischen Version (BTT XVII), Berlin 1992.

(خطابه نوس روشن: متن آموزشی مانوی شرقی، ویراست نسخه پارسی و سغدی)

Der Sermon von der seele: Eine Lehrschrift des östlichen Manichäismus, Edition der parthischen und soghdischen Version mit einem Anhang von Peter Zieme: Die Türkischen Fragmente des "Sermons von der Seele" (BTT XIX), Turnhout 1997.

(خطابه روح: متن آموزشی مانویّت شرقی، ویراست نسخه پارتی و سغدی، با ضمیمه‌ای از پترتسیمه با عنوان «متون ناتمام خطابه روح به زبان ترکی») کتاب‌هایی که به زبان انگلیسی نوشته شده است:

The Manichaean Hymn Cycles Huyadagmān and Angad rōšnān in Parthian and Sogdian, Photo Edition, Transcription and translation of hitherto unpublished texts, with critical remarks (Corpus Inscriptionum Iranicarum, Suppl. Series II), London 1990.

(سرودهای مانوی 'هویدگمان' 'انگدروشان' به زبان‌های پارتی و سغدی، چاپ عکسی، آوانویسی و ترجمه متون منتشرنشده، همراه با نظریات انتقادی، پیکره کتیبه‌های ایرانی، مجموعه مکمل، شماره ۲) *Iranian Manichaean Turfan Texts in Early Publications (1904-1934)*. Photo Edition (Corpus Inscriptionum Iranicarum, Supplementary Series, Vol. 3), London 1996.

(متون ایرانی مانوی تورفان در نخستین انتشارات ۱۹۰۴-۱۹۳۴، چاپ عکسی، پیکره کتیبه‌های ایرانی، مجموعه مکمل، جلد ۳)

(M) (mit K. Kudara & Y. Yoshida), *Iranian Fragments from the Ōtani Collection*, Iranian Fragments Unearthed in Central Asia by Ōtani Mission and kept at the Library of Ryūkoku University, 2 vols. (Facsimile Series of Rare Texts in the Library of Ryūkoku University 17), Kyoto 1997.

ورنر زوندرمان همراه با دو دانشمند ژاپنی، کودارا و یوشیدا، قطعات زبان‌های ایرانی مجموعه اتانی، قطعات کشف شده در آسیای میانه به همت هیئت اتانی اعزامی، محفوظ در کتابخانه دانشگاه Ryūkoku، دو جلد (چاپ عکسی متون کمیاب در کتابخانه دانشگاه Ryūkoku، ۱۷) (کیوتو ژاپن ۱۹۹۷).

□

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی